UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI|| CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

Ad Scapulam.

urn:nbn:de:hbz:466:1-73633

Visual Library

niſſe, ad inſtar aliorum multorū, & nominatim ipſius Seueri Imperatoris, patris Antonini; qui Proculum D
Chriſtianum, qui ſe per oleum aliquando curauerat; quem & Antoninus Chriſtiano lacte educatus optimè
nouerat, in palatio ſuo vſque ad mortem eius habuerit, ac clariſſimas fœminas & viros ſciens huius ſectæ eſſe,
teſtimonio exornarit, & populo furenti in os reſtiterit.
V. *Illorum igitur exemplum ſecutus, parcat Carthagini, quæ alioqui decimāda foret; parcat propinquis ſuis,*
& propinquorum amicis; parcat denique Prouinciæ, quæ obnoxia iam facta erit concuſſionibus militum,
maximè quum tunc ædificetur magis hæc Chriſtianorum ſecta, cùm cædi videtur.

Ceterùm hic vnus etiam eorum eſt librorum Tertulliani, quos plures D. Hieronymus Epiſt. ad Magnum aduerſus Gentes commemorat; & eundem imitatur D. Cyprianus ad Demetrianum, Africæ itidem Proconſulem. Recenſent eundem Trithemius Abbas ſcript. Catalogo, & Politianus antequàm in lucem ederetur: neque quiſquam vmquam, quin huius ſit Auctoris, dubitauit. Editus eſt autem primùm à Rhenano, repurgatus ab eodem ex cod. Gorzienſi, additis ſecunda vice Adnotationibus, & deinde ad exemplar Anglicū caſtigatus à Gelenio: à nobis denique ad Romana tria Vaticana recognitus, & Adnotationibus auctus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI [1] AD SCAPVLAM LIBER.

Cap. I. NOs [2] quidē neque expaueſcimus, neque pertimeſcimus ea quæ ab igno-
rantibus patimur: [3] cùm ad hāc ſectam vtique ſuſcepta cōditione eius, pa- E
cti venerimus, vt etiā [4] animas noſtras autorati in has pugnas accedamus,
ea quæ Deus repromittit, conſequi optantes, & ea quæ diuerſæ vitæ com-
minatur, pati timentes. Denique cum omni ſæuitia veſtra concertamus,
etiam vltrò erūpentes: magiſque dānati quàm abſoluti gaudemus. Itaque
hunc libellū non nobis timentes miſimus, ſed vobis & omnibus inimicis
noſtris, nedū amicis: Ita enim diſciplina iubemur diligere inimicos quoque, & orare pro eis
qui nos perſequuntur: vt hæc ſit perfecta & propria bonitas noſtra, non communis. Amicos
enim diligere omniū eſt, inimicos autem ſolorum Chriſtianorū. Qui ergo dolemus de igno-
rantia veſtra, & miſeremur erroris humani, & futura proſpicimus, & ſigna eorum cottidie in-
tentari videmus, neceſſe eſt vel hoc modo erūpere ad proponenda vobis ea, [5] quæ palā non
II. vultis audire. [[6] Nos vnum Deum colimus, quē omnes naturaliter noſtis: ad cuius fulgura
Deut. 6. & tonitrua contremiſcitis, ad cuius beneficia gaudetis. Ceteros & ipſi putatis deos eſſe, quos
Pſal. 113. nos dæmonas ſcimus. Tamen humani iuris & naturalis poteſtatis eſt vnicuique quod puta-
uerit colere: nec alij obeſt, aut prodeſt alterius religio. [7] Sed nec religionis eſt cogere reli-
gionē, quæ ſponte ſuſcipi debeat, non vi: cùm & hoſtiæ ab animo libenti expoſtulentur. Ita
etſi nos compuleritis ad ſacrificādum, nihil præſtabitis diis veſtris: ab inuitis enim ſacrificia
non deſiderabunt, niſi ſi contentioſi ſunt. contentioſus autem Deus non eſt. Denique qui
eſt verus, omnia ſua ex æquo, & prophanis, & ſuis præſtat. Ideóque & iudiciū conſtituit æter-
num de gratis & ingratis. Tamen nos, quos ſacrilegos exiſtimatis, nec in furto vnquā depre- F
hendiſtis, nedum in ſacrilegio. Omnes autē qui templa deſpoliāt, & per deos iurant, & eoſdē
colunt, & Chriſtiani non ſunt, & ſacrilegi tamen deprehendūtur. Longum eſt, ſi retexamus
quibus aliis modis & derideantur & contemnantur omnes dij ab ipſis cultoribus ſuis. Sic &
circa maieſtatē Imperatoris infamamur, tamen [8] nunquā Albiniani, nec Nigriani, vel Caſ-
ſiani inueniri potuerunt Chriſtiani: ſed [9] idem ipſi, qui per Genios eorum in pridie vſque iu-
rauerant, qui pro ſalute eorū hoſtias & fecerant & vouerant, qui Chriſtianos ſæpè dānaue-
rant, hoſtes eorū ſunt reperti. Chriſtianus nullius eſt hoſtis, nedum Imperatoris: quē ſciens
à Deo ſuo conſtitui, neceſſe eſt vt & ipſum diligat, & reuereatur, & honoret, & ſaluū velit, cū
2. Theſſ. toto Romano Imperio, quouſque ſeculū ſtabit: [10] tādiu enim ſtabit. Colimus ergo & Impera-
2. torē ſic, quomodo & nobis licet, & ipſi expedit, vt hominē à Deo ſecundū, & quicquid eſt, à
Deo conſecutū, & ſolo Deo minorē. Hoc & ipſe volet. Sic enim omnibus maior eſt, dū ſolo
1. Tim. 2. vero Deo minor eſt. Sic & ipſis diis maior eſt, dū & ipſi in poteſtate ſunt eius. [11] Itaq; & ſacri-
ficamus pro ſalute Imperatoris, ſed Deo noſtro & ipſius: ſed quomodo præcepit Deus, pura
prece. Nō enim eget Deus cōditor vniuerſitatis odoris, aut ſanguinis alicuius. Hęc enim dę-
moniorū pabula ſunt. Dęmones autē non tantùm reſpuimus, verū & reuincimus, & cottidie
traducimus, & de hominibus expellimus, ſicut plurimis notū eſt. Ita nos magis oramus pro
ſalute Imperatoris, ab eo eā poſtulantes, qui præſtare poteſt. Et vtique ex diſciplina patien-

A tiæ diuinæ agere nos ſatis manifeſtum eſſe vobis poteſt, cùm tanta hominum multitudo
pars penè maior ciuitatis cuiuſque in ſilentio & modeſtia agimus, ſinguli fortè noti ma-
gis quàm omnes, nec aliundè noſcibiles quàm de emendatione vitiorum priſtinorum.
Abſit enim vt indignè feramus ea nos pati quæ optamus, aut vltionem à nobis aliquã ma-
chinemur, quam à Deo expectamus. [[12] Tamen (ſicut ſuprà diximus) doleamus neceſſe III,
eſt, quòd nulla ciuitas impunè latura ſit ſanguinis noſtri effuſionem: Sicut & ſub [13] Hilaria-
no Præſide, cùm de areis ſepulturarum noſtrarum adclamaſſent: Areæ non ſint: areæ ipſo-
rum non fuerunt. Meſſes enim ſuas non egerunt. Ceterùm & imbre anni præteriti, quid
commeruerit genus humanum, apparuit, cataclyſmum ſcilicet & retrò fuiſſe propter in-
credulitates & iniquitates hominum: & [14] ignes qui ſuper mœnia Carthaginis proximè
pependerunt per noctem quid minati ſint, ſciunt qui viderunt, & priſtina tonitrua quid ſo-
nauerint, ſciunt qui obduruerunt. Omnia hæc ſigna ſunt imminentis iræ Dei, quam ne-
ceſſe eſt quoquo modo poſſumus, vt & annunciemus, & prædicemus, & deprecemur, in-
terim localem eſſe. Vniuerſalem enim & ſupremam ſuo tempore ſentient, qui exempla
eius aliter interpretantur. [15] Nam & ſol ille in cõuentu Vticẽſi extincto penè lumine adeò
portentum fuit, vt non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati [16] poſitus in ſuo hypſoma-
te & domicilio. Habetis Aſtrologos. Poſſumus æquè & exitus quorundam Præſidum tibi
proponere, qui in fine vitæ ſuæ recordati ſunt deliquiſſe quòd vexaſſent Chriſtianos.
[17] Vigellius Saturninus qui primus hic gladiũ in nos egit, lumina amiſit. [18] Claudius Her-
B minianus in Cappadocia, cùm indignè ferens vxorem ſuam ad hanc ſectam tranſiſſe,
Chriſtianos crudeliter tractaſſet, ſolúſque in [19] prætorio ſuo vaſtatus peſte cum viuus ver-
mibus ebuliſſet: Nemo ſciat, aiebat, ne ſpe gaudeant Chriſtiani. Poſtea cognito errore ſuo,
quòd tormentis quoſdam à propoſito ſuo excidere feciſſet, penè Chriſtianus deceſſit. [20]
Cæcilius Capella in illo exitu Byzantino, Chriſtiani gaudete, exclamauit. Sed & qui vidẽ-
tur ſibi impunè tuliſſe, venient in diem diuini iudicij. Tibi quoque optamus admonitio-
nem ſolam fuiſſe, quod cùm [21] Adrumeticum Mauilum ad beſtias damnaſſes, & ſtatim hęc
vexatio ſubſecuta eſt, & nunc ex eadem cauſa interpellatio ſanguinis. Sed memento de
cetero. [[22] Nõ te terremus, qui nec timemus: ſed velim vt omnes ſaluos facere poſſimus IIII.
monendo, μὴ θεομαχεῖν. Potes & officio iuriſdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminiſ-
ſe: vel quia & vos ſub gladio eſtis. Quid enim amplius tibi mandatur, quàm nocentes con-
feſſos damnare, negantes autem ad tormenta reuocare? Videtis ergo quomodo ipſi vos
contra mandata faciatis, vt confeſſos negare cogatis. Adeò confitemini innocentes eſſe
nos, quos damnare ſtatim ex confeſſione non vultis. Si autem contenditis ad elidendos
nos, iam ergo innocentiam expugnatis. Quanti autem Præſides & conſtantiores & cru-
deliores, diſſimulauerunt ab huiuſmodi cauſis? vt [23] Cincius Seuerus, qui [24] Thiſtri ipſe
dedit remedium quomodo reſponderent Chriſtiani vt dimitti poſſent: vt [25] Veſpronius
Candidus, qui Chriſtianum quaſi tumultuoſum ciuibus ſuis ſatisfacere dimiſit: vt [26] Aſper
qui modicè vexatum hominem, & ſtatim deiectum, nec ſacrificium compulit facere, antè
C profeſſus inter Aduocatos & Adſeſſores, dolere ſe incidiſſe in hanc cauſam. [27] Pudens
etiam miſſum ad ſe Chriſtianum, in [28] elogio concuſſione eius intellecta, dimiſit, ſciſſo eo-
dem elogio, ſine accuſatore negans ſe auditurum hominem, [29] ſecundum mandatum.
Hæc omnia tibi & de officio ſuggeri poſſunt, & ab eiſdem Aduocatis, qui & ipſi beneficia
habent Chriſtianorum, licet adclament quæ volunt. Nam & cuiuſdam Notarius cùm à
dæmone præcipitaretur, liberatus eſt: & quorundam propinquus & puerulus. Et [30] quanti
honeſti viri (de vulgaribus enim non dicimus) aut à dæmoniis, aut valetudinibus [31] reme-
diati ſunt. Ipſe [32] etiam Seuerus pater Antonini, Chriſtianorum memor fuit. Nam & [33]
Proculum Chriſtianum, qui Torpacion cognominabatur, [34] Euhodeæ procuratorem,
qui [35] eum per oleum aliquando curauerat, requiſiuit, & in palatio ſuo habuit vſque ad
mortẽ eius: [36] quẽ & Antoninus optimè nouerat, lacte Chriſtiano educatus. [37] Sed & Cla-
riſſimas fœminas, & Clariſſimos viros [38] Seuerus ſciens huius ſectæ eſſe, non modò non
læſit, verùm & teſtimonio exornauit, & populo furenti in os palàm reſtitit. [39] Marcus
quoque Aurelius in Germanica expeditione Chriſtianorum militum orationibus ad
Deum factis, imbres in ſiti illa impetrauit. Quando non geniculationibus & ieiunationi-
bus noſtris etiam ſiccitates ſunt depulſæ? Tunc & populus adclamans Deo deorum, Et
qui ſolus potens, in Iouis nomine Deo noſtro teſtimonium reddidit. Præter hæc, Depoſi-
tum non abnegamus, Matrimonium nullius adulteramus, Pupillos piè tractamus, Indi-

gentibus refrigeramus, Nulli malum pro malo reddimus. Viderint qui ſectam mentiun- D
tur, quos & ipſi recuſamus. Quis denique de nobis alio nomine queritur? Quod aliud
negotium patitur Chriſtianus, niſi ſuæ ſectæ? [40] quam incœſtam, quam crudelem, tan-
to tempore nemo probauit. Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro iuſtitia, pro
pudicitia, pro fide, pro veritate, pro Deo viuo, [41] cremamur. quod nec ſacrilegi, nec
[42] hoſtes publici veri, nec tot maieſtatis rei pati ſolent. [43] Nam & nunc à Præſide Le-
gionis, & à [44] Præſide Mauritaniæ vexatur hoc nomen, ſed [45] gladiotenus, ſicut & à pri-
mordio mandatum eſt animaduerti in huiuſmodi. Sed maiora certamina, maiora ſequun-
v. tur præmia. [[46] Crudelitas veſtra gloria eſt noſtra. Vide tantùm ne hoc ipſo, quòd ta-
lia ſuſtinemus, ad hoc ſolùm videamur erumpere, vt hoc ipſum probemus, nos hæc non
timere, ſed vltrò vocare. [47] Arrius Antoninus in Aſia cùm perſequeretur inſtanter, om-
nes illius ciuitatis Chriſtiani ante tribunalia eius ſe manu facta obtulerunt: cùm ille pau-
cis duci iuſſis, reliquis ait, [48] ὦ δειλοὶ εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Hoc ſi placue-
rit & hîc fieri, quid facies de tantis millibus hominum, tot viris ac fœminis, omnis ſexus,
omnis ætatis, omnis dignitatis, offerentibus ſe tibi? Quantis ignibus, quantis gladiis opus
erit? [49] Quid ipſa Carthago paſſura eſt [50] decimanda à te, cùm propinquos, cùm contu-
bernales ſuos illic vnuſquiſque cognouerit, cùm viderit illic fortaſſe & tui ordinis viros &
matronas, & Principales quaſque perſonas, & amicorum tuorum vel propinquos vel ami-
cos? Parce ergo tibi, ſi nō nobis. Parce Carthagini, ſi non tibi. [51] Parce Prouinciæ, quæ viſa
intentione tua obnoxia facta eſt concuſſionibus & militum & inimicorum ſuorum cuiuſ- E
que. Magiſtrum neminem habemus, niſi Deum ſolum. Hic ante te eſt, nec abſcondi po-
teſt, ſed cui nihil facere poſſis. Ceterùm quos putas tibi magiſtros, homines ſunt & ipſi
morituri quandoque. [52] Nec tamen deficiet hæc ſecta, quam tunc magis ædificari ſcias,
cùm cædi videtur. Quiſque enim tantam tolerantiam ſpectans, vt aliquo ſcrupulo per-
cuſſus, & inquirere accenditur, quid ſit in cauſa, & vbi cognouerit veritatem, & ipſe ſta-
tim ſequitur.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM AD SCAPVLAM.

1. Ad Scapulam.] *Hunc de genere Patricio ex familia Corneliorum Scipionum fuiſſe conſtat. Anno enim vrb. cond.* CCCXII. *&* *rurſum* CDIIII. *P. Cornelius Scipio Scapula primum rei gerendæ cauſſa cum Appio Claudio Dictatore, deinde comitiorum habendorum cauſſa cum Lucio Camillo Dictatore Magiſter Equitum creatus Anno v. c.* CDXXI *primus antequàm ſellem curulem ſediſſet Pontifex Maximus iuxta Liuium, denique anno v. c.* CDXXV. *Conſulatum geßit cum Plautio Proculo; Liuio & Caßiodoro teſtibus, quibus faſti conſulares conſentiunt tam Onuphrij quàm Goltzij.*

CAP. I.

2. Nos quidem neque expaueſcimus, &c.] *Caput hoc nihil aliud quàm* Præfatio *eſt.*

3. Cùm ad ſectam hanc, &c. pacti venerimus, &c.] *Alludit ad pacta in baptiſmo, de quibus latiùs infrà Tom. ſequenti, libro de Corona militis.*

4. Animas noſtras autorati.] *Ac ſi dicat, obligati, quemadmodum libro ad Martyres:* Ad ignes quidam ſe autorauerunt: *vnde (vt illic adnotauit Rhen.)* Autoramentum, *& milites* autorati.

5. Quæ palam non vultis audire.] *Hinc patet non porrectum hunc librum ſupplicem, ſed miſſum potius. Eſt autem ſimilis locus de dilectione inimicorum, tum Apolog. c. 31. tum apud Athenag. orat. pro Chriſtianis.*

CAP. II.

6. Nos vnum Deum colimus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De Chriſtianorum innocentia: *quippè quam hic proponit iiſdem penè verbis, quibus latiſſ. eandem proſecutus eſt Apologetici capitibus, in Argumento noſtro ſuprà citatis.*

7. Sed nec religionis eſt cogere religionem, &c.] *Nequis fortè locum hunc detorqueat ad ſectarum licentiam, adnotanda venit Auctoris ſententia earundem libertati prorſus contraria initio Scorpiaci Tom. 3. infrà.* Ad officium hæreticos compelli, non illici, dignum eſt. Duritia vincenda eſt, non ſuadenda. *Neque verò nudè eam proponit, ſed ſcripturis iiſdem confirmat, quibus probat D. Cypr. De exhortat. Mart. c. 5. Quòd ſic idololatria indignetur Deus, vt præceperit eos etiam interfici, qui ſacrificare & ſeruire idolis ſuaſerint. Quo loco vide Adnot. noſtras num. 27. & latiùs in Epiſt. eiuſdem 52. ad Antonianum n. 78. Videtur itaque ita Auctor hîc intelligendus, quemadmodum loquuntur Doctores Scholaſtici, dum docent Iudæos aut Turcas ad ſuſcipiendam religionem Chriſtianam violenter & directè cogendos non eſſe, conſtanter interim aſſerentes, hæreticos ad officium debere compelli, & ſimiliter Apoſtatas ad Iudaiſmum aut Mahometiſmū declinantes, nō ſecus atque religionis ſuæ deſertores. Eodem certè pertinent hæc verba Auctoris, vbi ſuprà:* Nec putem (*inquit*) diſceptandum, an dignè Deus quos ab errore ſuperſtitionis auulſerit, rurſus in AEgyptum regredi nolit, an dignè à ſe non patiatur abſiſtere, quos ſibi elegit. Ita nec illud expectabit retractari à nobis, an obſeruari voluerit diſciplinam quam voluit inſtituere, & an meritò vl-
ciſcatur

ciſcatur deſertam, quam voluit obſeruatam, quãdo fruſtrà inſtituiſſet, ſi obſeruari eã noluiſſet, & fruſtrà obſeruari voluiſſet, ſi vindicare noluiſſet. Atqui paulopòſt, ſiue legamus: deſpoliant cum exc. & vno Vaticano, ſiue diſpoliant cum 2. Vat. perinde eſt.

8. Numquam Albiniani, nec Nigriani, vel Caſſiani, &c.] Similiter Apolog. c. 35. Vnde Caſſij, & Nigri, & Albini. Atqui (quemadmodũ adnotauit Rhen. partim ad hunc, partim ad librum de Pallio) hinc patet & Apologeticum, & hunc Tractatum poſteriorem eſſe libro de Pallio, cùm illic c. 2. plurium Auguſtorum, quorũ Clodius Albinus vnus fuit, concordia celebretur. Qui poſtea Spartiano teſte, aduerſus Seuerum Imperatorem rebellis in Gallia victus eſt die vndecimo Kal. Mart. apud Tiuurtium, & cadauer ante domum eius propriam iam diuiſum, in Rhodanum fluuium abiectum eſt. Non diſsimili fato Peſcennius Niger à Syriacis legionibus Imperator appellatus contra Seuerum, tandem apud Cyzicum ab eodem eſt interemptus. At Auidius Caſsius ex familia Caſsiorum, qui in C. Iulium conſpirauerant, L. Vero Imperatori inſidias ſtruxit, occiſus tandem non iubente illo, ſed tamen non vetante. Hinc Albianos, Nigrianos, & Caſſianos vocat Tertullianus, defenſionum iſtorum conſcios. Plura de his in vita Auctoris, ne hîc prolixiores ſimus.

9. Sed idem ipſi, qui per Genios eorum iurauerant, &c.] Ex MS. iterum, idem legimus cum vet. exc. pro iidem. De iuramento verò per Genios Cæſarum, latius Apolog. c. 32. n. 450.

10. Tamdiu enim ſtabit.] Hoc colligitur (inquit Rhen.) ex verbis illis Apoſtoli, 2. Theſſ. 2. Qui tenet, nunc teneat, donec de medio fiat. Non aliter autem dixit Auctor Apolog. c. 32. Eſt & alia neceſſitas nobis orandi pro Imperatoribus, etiam pro omni ſtatu Imperij rebúſque Romanis, quòd vim maximam vniuerſo orbi imminentem, ipſámque clauſulam ſeculi acerbitates horrendas comminantem Romani Imperij commeatu ſcimus retardari. Et Lactantius l. 7. c. 25. Incolumi Roma nihil videtur metuendum: at verò cùm caput illud orbis occiderit, & ῥύμη eſſe cæperit, quod Sybillæ fore aiunt, quis dubitet veniſſe iam finem rebus humanis orbíque terrarum? Quod miror ab Antonio Raudenſi inter errores deridendos adnotatum. Neque enim ipſe tam de vrbe quàm de Romano Imperio loquitur, & dictam ſcripturam ſic interpretantur tũ Græci omnes, & D. Ambroſ. in Comment. tum etiam DD. Hieron. qu. 11. ad Algaſiam, & Auguſt. c. 19. l. 20. de ciuit. Dei. Legimus autem ex MS. & ſolo Deo minorem.

11. Itaque & ſacrificamus pro ſalute imperatoris, &c.] Cum Apolog. c. 30. non niſi inuocationis & orationis meminerit, hic verò etiam ſacrificij pro Imperatoribus, videtur hunc librũ ſcribens Presbyter fuiſſe; quantumuis hunc locum contra Miſſæ ſacrificium detorqueant Magdenburgenſes ob verba adiuncta: ſed quomodo Deus præcepit pura prece: inde colligentes non niſi precum ſacrificium debere intelligi. Verùm quid ſibi velit, ſatis colligitur ex eo quod addit: Non enim eget Deus conditor vniuerſitatis (ſeu immenſitatis, vt habent 3. Vat. MS.) odoris aut ſanguinis alicuius. Opponit enim precem puram odori aut ſanguini; & vero nos Deo non ſacrificamus aut odore aut ſanguine, ſed prece pura. nam ſacrificium non niſi per preces & per inuocationem ſacrificatur aut offertur. Verùm de hoc latiùs tum lib. ſequ. de Iudæis, & lib. 3. aduerſus Marcionem, T. 3. vbi ſimiles loci ab illis in calumniam rapiuntur; tum potiſsimùm l. de Cultu fœmin. c. 11. vbi verbis diſertis: aut ſacrificium offertur (inquit) aut Dei verbũ adminiſtratur. & l. de Orat. Tom. 2. qui totam rationem Miſſæ, vti celebrabatur in Africa, continet, in quo ter quatérve nomine ſacrificij nominatim vtitur.

Cap. III.

12. Tamen (ſicut ſupra diximus) doleamus, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd nulla ciuitas impunè latura ſit Chriſtiani ſanguinis effuſioně. Quam ipſam ſententiam iiſdem penè verbis proſequitur D. Cypr. ad Demetrianum, vt adnotauit quoq; Rhenanus.

13. Sub Hilariano Præſide, cùm de areis ſepulturarum noſtrarum, &c.] Hilarianus Præſes Africæ videtur fuiſſe vnus deceſſorum Scapulæ. De areis verò ſepulturarũ, ſeu cœmiteriis Chriſtianorum, vide Adn. noſtras in D. Cypr. epiſt. 68. n. 25. Cataclyſmus autem & ſuprà in Apolog. & infrà de hab. virg. accipitur pro generali diluuio: & exſtat libellus de Cataclyſmo inter D. Auguſt. opera, T. 9.

14. Ignes qui ſuper mœnia Carthaginis, &c.] Portentum ſimile deſcribitur à Ioſepho ante excidiũ Hieroſolymitanum, de bello Iudaico l. 7. c. 12. Hinc etiam conſtat Carthagini habitaſſe Tertullianum.

15. Nam & ſol ille in conuentu Vticenſi, &c.] De Vtica Africæ oppido Carthagini vicino vide Adn. noſtras in Concil. Carthag. ſub D. Cypriano, ad ſent. 41. Apparet autem (inquit Rhen.) diſtinctã fuiſſe in conuentus, inſtar Hiſpaniæ. Quam citeriorẽ in conuentus ſeptem diuiſam fuiſſe Plinius auctor eſt, ſicut Bæticam in quatuor. Eos idem vocat Iuridicos, quòd illic ſuo quique oppido finitimi diſceptarent. Iſtiuſmodi conuentus hodie referunt apud Chriſtianos oppida Epiſcopiis inſignia, quantum ad cauſas adtinet Eccleſiaſticas. Igitur conuentum Vticenſem accipe pro toto tractu, qui Iuriſdictioni Vticenſium ſubiectus erat. Quæ Rhenani interpretatio confirmatur his verbis Oroſij lib. 1. c. 2. Zeugis priùs non vnius conuentus, ſed totius Prouinciæ nomen fuiſſe inuenitur, vbi Carthago magna. Vnde patet Prouinciæ Africæ, ſeu Carthaginis, conuentum Vticenſem fuiße.

16. Poſitus in ſuo hypſomate, &c.] Vtitur (inquit idem Rhen.) vocabulis aſtrologorum, loquẽs de Eclipſi quadam ſolis non ordinaria, ſed prodigioſa. Vulgus aſtrologorum hodie vocat altitudinem & domum. Si autem certi quid ex aliis ſcriptoribus aut Ephemeridibus haberi poſſet de hoc prodigio, certiùs liceret iudicare de tempore quo ſcriptus eſt hic liber.

17. Vigellius Saturninus.] Vaticani tres codices, M. Gellius. Ego ex coniectura, quam tamen nolui in textum inducere Valgius Saturninus. Quum enim ſub Auguſto, anno vrbis conditæ 741. Conſul Romæ fuerit in locum Meſſalæ ſubſtitutus C. Valgius. C. F. Q. N. Saturninus Rufus (cuius etiam A. Gellius meminit) quidni alter aliquis Saturninus ex eadẽ familia potuerit Carthagini Præſidem agere, qui primus illic perſecutionem mouerit? Certè anno Seueri Cæſaris VI. anno Vrb. Cond. 950. Conſul fuit T. Haterius Saturninus, qui an alius, an idem, aliis diſputandum relinquo.

18. Claudius Herminianus in Cappadocia, &c.] Veteres exc. Lucius Hieronimianus. 3. Vaticani, Lucius Gerominianus. Sed placet, Herminianus, aut potius, Herminius: quòd Herminia familia Romæ Conſularis fuerit. Vide alicubi hac de re Franc. Balduinum, quippè qui ſuis ad me litteris meminerit ſe ſcripſiſſe ali-

quando de Claudio Herminiano, *quem locum hacte-
nus reperire non licuit. Colligitur autem hinc iam tum fi-
dem Chriſtianam in Cappadoci a viguiſſe: de quo latiùs
lib. ſequenti Aduerſus Iudæos.*

19. in prætorio.] Prætorium *(inquit Rhenan.) vil-
la eſt vrbana, quæ differt à ruſtica, propter elegantiam &
nitorem. Suetonius in Caio Cæſare; In exſtructionibus
(inquit) villarū &* prætoriorum, *omni ratione poſtha-
bita nihil tam efficere cupiebat, quàm quod effici poſſe ne-
garetur. Proinde D. Hieronymus dolium illud verſatile
Diogenis eleganter* prætorium *vocat, aduerſus Iouinia-
num lib. 2. Quûmque, inquit, ſe contorqueret in dolio, vo-
lubilem ſe habere domum iocabatur, & ſe cum temporibus
immutantem. Frigore enim, dolij os vertebat in meridiem;
æſtate, ad ſeptentrionem; & vtcunque ſol ſe inclinauerat,
Diogenis ſimul* prætorium *vertebatur. Porrò res iſta ac-
cidit ruri; alioqui latere non potuiſſet. Addidi autem ex
cod. Vat. MS.* ſpe, *ad illud:* ne ſpe gaudeant.

20. Cæcilius Capella in illo exitu Byzantino,
&c.] Cæcilius Capella *in Faſtis Conſularibus non re-
peritur: fortaßis fuit de familia C.* Cæcilij *Q. F. Q. N.
Metelli Caprarij Conſulis, anno vrb. cond.* 638. *Quiſquis
tandem fuerit, Præſes fuit* Byzantij, *& Chriſtianorum
perſecutor,* in Byzantino exitu, *id eſt, exitio (ſicuti vi-
ciſsim, teſte Feſto) olim exitium vſurparūt pro exitu. Quod
ipſum ille in vindictam fieri interpretatus:* Chriſtiani
gaudete, exclamauit. *Contigiſſe id ſcribūt Herodianus,
Michael Glycas, & Cuſpinianus, regnante Seuero Impe-
ratore poſt triennij obſidionem, eo quod partes fouiſſet Pe-
ſcennij Nigri, mœnibus dirutis, & Iuribus ademptis, de-
nique loco ipſo iuriſdictioni Perinthiorum adſignato. Vn-
de deinceps (inquit Glycas) vſus obtinuit, vt Epiſcopi* By-
zātini *cōfirmatio ad Heracliæ ſeu Perinthi ſpectaret* An-
tiſtitem. *Addens Conſtantinum Magnum, inſtaurato ca-
ſtro, quod olim à Byzo Thracum Rege exſtructum fuerat,
magnum loci ſpacium adieciſſe, vrbique cognomentum* No-
*uæ Romæ dediſſe. Hæc ciuitatis ac Imperij Conſtantino-
politani initia etiam Nicephorus commemorat Eccl. hiſt.
l. 7. c. 47. qui etiam lib. 8. c. 6. recenſet omnes Epiſcopos* By-
zantinos *à D. Andrea Apoſtolo ad Conſtantinum vſ-
que, quorum primi xi. propter infidelium incurſiones in o-
ratorio quodam ſynaxes celebrarint, vt nō mirum ſit, per-
ſecutionem ibi quoque deſæuiiſſe in Chriſtianos.*

21. Adrumeticum Mauilum.] *Vatic. 3. MS. cod.*
Adrymeticum Mauilium, *ſed magis illud placet. Ra-
tionem habes in Adnot. noſtris ad Concil. Carthag. ſub
D. Cypr. Sent. 16. Atqui* interpellatio ſanguinis *pro
perſecutione ponitur.*

CAP. IIII.

22. Non te terremus, &c.] *Huic capiti titulum da-
mus:* Quòd poſſit Iudex officio iuridictionis ſuæ
fungi, & humanitatis meminiſſe. *Porrò de Prouer-
biali formula, μὴ θεομαχεῖν, vide noſtra Prolegomena.
Quod verò ait,* Confeſſos negare, *hoc amplius (inquit
Rhen.) Tertullianus deplorat in Apologetico, & Cypria-
nus martyr aduerſus Demetrianum. Si crimen eſt (inquit)
cur non interficis confitentem? Si crimen non eſt, quid
perſequeris innocentem? Torqueri enim debui, ſi nega-
rem, &c.*

23. Cincius Seuerus.] *Vat. 1.* Cicius. *ſed illud pla-
cet, eo quòd reperiatur apud Romanos familia* Cincia *ple-
beia. fortaſſe idem fuit* Cn. Claudius Seuerus, *qui Se-
ueri præceptor & Philoſophus Conſulatum geßit anno
vrb. cond. 925.*

24. Thiſtri.] *Vat. 1.* Thriſti. *vnde colligere mihi vi-
deor veram huius loci lectionem* Tiriſtri, *aut* Tiriſti.
*nam apud Ptolomæum Tab. 9. Europæ, in Myſia inferiori
reperitur, &* Tiriſtre, *Græcè* Τιριςρὴ, *promontorium,
&* Tiriſti *ciuitas, Græcè* Τιριςὶ πόλις, *de qua interim
Lectori cenſuram relinquo.*

25. Veſpronius Candidus.] *Anno v. c. 931. cum
Imperatore Commodo hic Conſulatu functus legitur, co-
gnomento* Verus, *cuius etiam Spartianus meminit in Iu-
liano, ac Caßiodorus, Faſti Græci & Lampridius in Com-
modo, quemadmodum ante me adnotauit Onuphrius in
ſecundum lib. Faſtorum.*

26. Aſper.] *Veriſimile eſt hunc fuiſſe alterum duo-
rum, qui poſtea anno vrb. cond. 964. primo poſt obitum
Seueri, Cōſules memorantur à Caßiodoro, Faſtis Græcis &
Latinis: ad quos addit Onuphrius, vbi ſuprà, hanc inſcri-
ptionē:* M. Pompeio M. F. Ani. ASPRO. 7. leg. xv.
Apollin. 7. Coſ. III. PR. primog. l. III. CYREN.
Præf. Caſtr. leg. xx. Victr. Alimotus Libertus Pul-
larius fecit. *Atqui* deiectum *rectè interpretatur Rhe-
nan.* deiecto *animo.*

27. Pudens.] *Seruilius* Pudens *Conſul fuit in bello
Marcomannico, ſub Cæſaribus Antonino & Vero. Anno
vrb. cond. 917. & 918. vti patet ex Caßiodoro, & Fa-
ſtis Græcis ac Latinis.*

28. In elogio, &c.] Elogium *(inquit idem Rhen.)
teſtificationem de aliquo ſignificat. hic accipit pro charta,
qua huiuſmodi teſtimonium continetur. ſicut & Suet. in
Caligula: Et cuſtodiarum (inquit) ſeriem recognoſcens, nul-
lius inſpecto* elogio, *ſtans tantummodò intra porticum
mediam, à caluo ad caluum duci imperauit. Spartianus in
Seuero: Fuſtibus eū ſub* elogio *eiuſdem præconis cecidit,
Legatum P. R. homo plebeius temerè amplecti noli. Senſiſ-
ſe eſt, Ex litteris quas ſimul cum Chriſtiano captiuo accepe-
rat, intellexiſſe Præſidem quòd ille priùs à delatore ſuo
milite fuiſſet ſpoliatus; & ſic miſericordia motum, dimi-
ſiſſe hominem, velut antea ſatis afflictum. Hoc iuriſconſul-
ti vocant, cum* elogio *mittere reum, quemadmodū Mar-
tianus in l. diuus, De cuſtodia & exhibitione reorum. De
quo etiam aliquid diximus Apolog. c. 2. n. 22.*

29. Secundum mandatum.] *Hoc eſt (inquit Rhe-
nan.) ſecūdum reſcriptū Imperiale. Vt antè,* Quid enim
amplius tibi mandatur; &: Videtis ergo quomo-
do ipſi vos contra mandata faciatis. *Atqui pro*
eiſdem aduocatis, &c. *Vatic. 3.* eiuſdem. *ſed quia ci-
tea non niſi ſub* Aſpro *Aduocatorum facta eſt mentio,
illud placet magis. Notatu autem digna miracula de No-
tario & puerulo.*

30. & quanti viri, &c.] Quanti, *pro, quot (inquit i-
dem) &* honeſti, *pro honoratis. Sic paulo antè,* Quan-
autem præſides & conſtantiores & crudeliores.
Item infrà: Quantis ignibus, quantis gladiis opus
erit?

31. remediati ſunt.] *Hoc verbo (inquit idem) vſus
eſt & in de Reſurr. car.* Vitiorum *(inquit)* à domi-
remediatorū. *Itē in Præſcriptionibus.* Vel tranſmuta-
tione remediaremur. *Hinc illud Hieronymi in vita
Hilarionis: Igitur poſt annum doctus ab Æſculapij va-
tibus, non* remediantis *animas, ſed perdentis. Eodem v-
titur rurſus in Iouinianum. Quibus adde illud l. 2. adu.
Marcion. T. 3.* ad remediandos eos. *& l. de bapt. c. 10.*
Item aqua remediatur; &, aquas baptiſmi ex ſe
ſe remedians.

32. ipſe etiam Seuerus.] Seuerus *Imperator in-
telligitur, cui ad diſtinctionem* Cincij Seueri, *addi-
tur* Antonini pater, *quem eundem vocat Apolog. c. 4. Cō-
ſtanti-*

ſtantiſſimum Principum. Hinc autem confirmatur lectio noſtra ibidem c.5. nullus Seuerus. quippè qui initio ſui Imperij Chriſtianos non ſit perſecutus, vti ex Oroſio & aliis latiùs in vita Auctoris.

33. Proculum Chriſtianum, qui Torpacion cognominabatur, &c.] Proculus iſte haud dubiè alius eſt, quàm ille cuius meminit initio libri adu. Valent. infrà Tom.3. quemadmodum ibi latius: quo fit vt illius cognomen Torpacion hic adiiciatur. In Martyrologiis fit mẽtio Kalendis Decembribus. Ciuitate Narnia S. Proculi presbyteri, quod oppidum haud procul Roma diſtat, & à Seuero frequentatum, quemadmodum ex quibuſdam inſcriptionibus patet. an idem ſit neſcio. Videtur interim ex curatione per oleum presbyter etiam iſte Proculus fuiſſe.

34. euhodeæ procuratorem.] Quum neque Ptolomæo, neque alicui Geographo nota ſit aliqua prouincia aut ciuitas hoc nomine euhodeæ, coniicio Græcè ſcriptum fuiſſe à Tertulliano εὐοδίας, aut potius in datiuo εὐοδίῃ, aut ſi mauis ſecundum dialecton Atticam (vti legiſſe adnotat euhode, cod. Gorzienſem Rhenan.) εὐοδῇ. Significat enim εὐοδία, & proſperum iter, & proſperitatem. Vnde illud Eſdr. 8. ζητῆσαι εὐοδίαν: pro quo noſter interpres vertit, petere viam rectam. Quare non placet coniectura in margine. 1. edit. qua legitur, euboeæ. maximè propter phraſin Auctoris peculiarem, qua etiam alibi frequenter vtitur vocibus: procuratio, procurare, procurari, & procurans in datiuo: ac ſi dicat, procuratorem proſperitati, quippè qui Seuero proſperitatem procurarit, reddita per oleum ſanitate. Adnotat eiuſmodi Rhenanus: homini procurat, lib. 1. adu. Marc. cui procurant: & procurantis Euangelio, lib. 4. adu. Marc. cui procurent, de Reſurr. car. Tom.3. & de Coron. milit. T. 2. ſibi procurauerunt. & de Cult. fœm. affectioni procurans ac l. 1. ad vxor. cap. 8. quæ pudori procurat, & lib. adu. Valent. non ſemel, ac alibi frequentiſſimè.

35. qui eum per oleum aliquando curauerat.] Moris huius Chriſtianorum, qui morbos oleo curabant, meminit etiam B. Hieronymus in vita B. Hilarionis, quòd Agricolæ à ſerpentibus & venenatis animalibus percuſſi, accepto oleo ab illo benedicto vulnera ſua vngẽtes, priſtinæ ſanitati fuerint reſtituti. Idem refert Rufinus hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 4. de diſcipulis B. Antonij, & Sulpitius Seuerus in vita S. Martini, de muta & paralytica oleo benedicto ab eo curatis, & Palladius de duobus Macariis ſimilia. Vt prætermittam plures alios, quorum miracula per oleum recenſentur 6. Voluminibus Vitarum Sanctorum Surij, quos ex Indicibus licebit petere.

36. quem & Antoninus optimè nouerat lacte Chriſtiano educatus.] Quum plures fuerint Antonini Cæſares (de quibus latè Iacobus Reyuardus noſter Var. lib. 3. cap. 10.) loquitur hîc, vti & Rhenanus ad marginem adnotauit, de Antonino Caracalla Seueri filio, de quo plura in vita Auctoris. Peculiare autem eſt Auctori, quòd eum ſcribat lacte Chriſtiano, id eſt à nutrice Chriſtiana educatum. Hinc adeò factum puto, vt mitior in Chriſtianos fuerit, quum econtrariò Neroni tanta crudelitas adſcribatur à quibuſdam, quòd eam à nutrice hauſerit.

37. Sed & Clariſſ. fœminas, & Clariſſ. viros.] Clariſſimorum virorum (inquit Rhenanus) vxores clariſſimæ erant: nam fœminæ nuptæ mariti dignitate cenſentur, vt eſt apud Vlpian. Iureconſul. Senatores quibuſdam clariſſimi fuerunt. Nonnullis hic ordo diſponitur, Illuſtrium, Spectabilium, Clariſſimorum, & Perfectiſſimorum. Vide autem formulã Clariſſimatus apud Caſſiodorum, Variarum l.7. epiſt. 63.

38. Seuerus ſciens huius ſectæ eſſe, non modò non læſit, &c.] De hac Seueri in Chriſtianos initio ſui Imperij indulgentia latiùs in vita Auctoris. Atqui pro, & populo furenti in os palàm reſtitit, legunt 3. MS. Vatic. populo furenti in nos, non malè. Eligat Lector quod volet. vnus eorum, reſiſtit, ſed illud magis placet.

39. Marcus quoque Aurelius in Germanica expeditione.] Vide hac de re Adnot. noſtras in Apologet. cap. 5. n. 64. Quibus adde, quòd hæc hiſtoria contigerit Piſone & Iuliano Coſſ. anno Vrb. Cond. 926. aut iuxta alios, anno 927. Gallo & Flacco Coſſ.

40. quam incœſtam, quam crudelem, &c.] Incœſtam (inquit Rhenan.) propter mendacium Gentilium de promiſcuo cum matribus & ſororibus concubitu; crudelem, propter infanticidium, de quo etiam Chriſtianos calumniabantur. Verùm de hoc latiùs Apolog. c. 1. 7. et 8.

41. cremamur, &c.] De ſuppliciis Chriſtianorũ variis, & nominatim ſumma ignium pœna, vide infrà lib. ad Martyr. c. 4. & Adn. ibidem noſtras n. 46. item & Apolog. c. vlt. n. 619.

42. nec hoſtes publici veri.] Intelligit (inquit Rhenan.) hoſtes Imperatorum Romanorum & populi Romani, qui inſidiarentur ſaluti eorum. Nam vulgus ipſos quoque Chriſtianos appellabat hoſtes publicos: ſed hi veri hoſtes non erant, immò potius amici.

43. Nam & nunc à Præſide Legionis.] De Legionis regno in Hiſpaniis quam latè ſe olim extenderit, vide Adnot. noſtras in Epiſt. B. Cypriani. 68. n. 2. Addit autem lib. adu. Iudæos ſuprà, Hiſpaniarum omnes terminos iam tum ad Chriſtum conuerſos. Neque mirum, quum ante Auctorem B. Irenæus l. 1. c. 3. celebret Eccleſias quæ in Hiberia ſunt; vbi vide in eandem ſententiã Adn. Feuardentij noſtri, c. 4. et noſtras in ſupradictum l. n. 41.

44. & à Præſide Mauritaniæ.] Quòd Maurorũ etiã multi fines iam tum fidem Chriſti ſuſceperant, teſtatus eſt Auctor vbi ſuprà: quo loco vide Adnot. noſtras n. 40. Adnotandum autem, quòd Præſides vocantur Legionis & Mauritaniæ, quum Africæ Præfecti & aliarum Prouinciarum Proconſules, nuncuparentur.

45. ſed gladiotenus, &c.] Eadem phraſi dixit infrà T. 2. lib. de velam. virg. c. vlt. cerebrotenus. Atqui quòd gladio mandatum fuerit à primordio animaduerti in Chriſtianos, ſaltem in Africa, patet & ex vita B. Cypriani. De voce autem, animaduerti, pro morte puniri, Iureconſ. vſitata, vide Adnot. noſtras in eiuſdem Cypr. Epiſt. 69. n. 25. Quod ipſum patet ex epiſt. eiuſdem 82. ad Succeſſum, vbi legit: Xiſtum in cœmiterio animaduerſum ſciatis. qui quum crucis ſupplicio martyrium paſſus ſit, patet generale eſſe animaduerſionis nomen; quod eo loco mihi in mentem quum non veniſſet, putaui potiùs crucem pro omni ſupplicio accipiendam.

Cap. V.

46. Crudelitas veſtra gloria eſt noſtra, &c.] Titulum huic poſtremo capiti dedimus: Quod Chriſtianis parcendum vel ob nimiam multitudinẽ. Paucis autem hoc hic deprecatur Auctor; quod latiùs fuit proſecutus Apolog. c. 44. & 50.

47. Arrius Antoninus in Aſia.] Fortaſſis hic idem fuit, qui à Lampridio Arrius Præſens, ab aliis Bruttius Præſens appellatur, Conſul Romanus anno vrb. cond. 932. Atqui ibi, manu facta, manus pro multitudine accipitur: & ibi, paucis duci iuſſis, duci, pro abduci: alludens

fortaſsis ad illud Actorum 12. inquiſitione facta de cuſtodibus, iuſsit eos duci.

48. ὦ δειλοὶ, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε.] Ad verbum ſonant hæc Latinè: O miſeri, ſi cupitis perire, præcipitia aut reſtes habetis. MS. interim 3. Vatic. legunt, ὦ λοιποὶ; quod quum ſonet ô reſidui, etiam retineri poſſet. Rhenano magis placuit ὦ δειλοὶ, eo quòd Præſes quaſi miſerans (non dico inſaniam, vti ille: neque enim Chriſtianæ fidei Zelus inſania eſt) vulgi nimiam multitudinem hoc dixerit. Græcè autem dicere maluit, vtpotè Græcis Aſiaticis.

49. Quid ipſa Carthago.] Vel hinc patet Carthagini egiſſe Tertullianum, & Scapulam Carthagini fuiſſe præfectum, vtpotè Prouinciæ Carthaginienſis Proconſulem: nam mox ſequitur) Parce Carthagini, ſi non D tibi. Parce Prouinciæ. De Carthagine porrò vide lib. de Pall. n. 1.

50. Decimanda à te.] Quid ſit decimare, indicat his verbis Liuius l. 2. ab vrb. condita 254. Cetera (inquit) multitudo, fortè decimus quiſque ad ſupplicium lectus.

51. Parce Prouinciæ.] De Prouincia Proconſulari haud dubiè loquitur, de qua & B. Cypr. epiſt. 45. Sed quoniam latius diffuſa eſt Prouincia noſtra. vbi plura de prouinciis ſex Africæ Adno. noſtris n. 7.

52. Nec tamen deficiet hęc ſecta, &c.] Latiùs idipſum hoc tractauit ſuprà c. vlt. Apologetici.

ARGVMENTVM LIBRI ADVERSVS IVDÆOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

DISPVTATIONE habita inter Chriſtianum & proſelytum Iudæum (de ſe, quantum E apparet, in tertia perſona ſermonem faciens) Tertullianus, quod per concentum obſtrepentium ſpectatorum minus plenè potuit dilucidari, ſtylo retractat, pugnans aduerſus Iudæos ſolidiſſ. rationibus, & ex ſacræ ſcripturæ fundamentis: ídque pace Eccleſiæ adhuc durante ante bellum Britannicum, eo tempore quo Mauri à Romanis obſidebantur.

I Primùm autem etiam Gentibus gratiam Dei vindicat, poſſe eas ad Dei legem admitti comprobans.
II Quippè quum lex primordialis matrix omnium præceptorum Adæ & Euæ in paradyſo data ſit, ac legem Moyſi ſcriptam, legis naturalis iuſtitia in Noë & Abraham, quin & ſacerdotium in Melchiſedech, præceſſerit.
III Et datam quidem Abrahæ circuncisionem carnalem ad tempus, ſed in ſignum, vnde Iſraël in nouiſ. tempore dinoſceretur, quando ſecundum ſua merita in ſanctam ciuitatem ingredi prohiberetur; nunc verò ſpiritalem circunciſionem in ſalutem eſſe populo obedienti.
IIII Sabbati quoque obſeruationẽ temporalem fuiſſe, Sabbati æterni figuram; vtpotè quòd neque à prædictis Patriarchis ante legem Moyſi, neque poſt eandem ab omnibus perpetuò obſeruatam, exemplis conſ... Ieſu Naue & Machabæorum.
V Quid? quòd etiam ipſa ſacrificia terrenarum oblationum Abel & Cain, in Leuitico conſcripta, ſpiritalium ſacrificiorum prædicta fuiſſe ex Malachia & Pſalmis manifeſtum ſit.
VI Atque adeò ex prædictis concludi, legem nouam ſuperuenturam; id itaque quærendum, an exſpectetur nouæ legis lator, an verò iam venerit.
VII Veniſſe autem, primùm ex prophetiis commonſtrari de regno eius ſuper Gentes, eóque æterno.
VIII Deinde ex temporibus natiuitatis, Ducis Chriſti, & Paſsionis, & exterminij Hieruſalem à Daniele prædictis.
IX Quinetiam prædictionibus variis, quibus à Prophetis nunciata eſt Chriſti natiuitas.
X Item ex iis quæ de Paſsione Chriſti in cruce prædicta ſunt & figuris eiuſdem.
XI Rurſum ex cladis Hieruſalem prædictione, non modò per Danielem, ſed & per Ezechielem prophetam.
Inſuper & repetitione quorundam ſcripturæ ſacræ locorum de Gentium ad Chriſtum conuerſione.
XII Denique præſcriptione aliarum ſcripturarum, è quibus iam veniſſe conuincitur.
XIII Poſtremò ex abundantia erroris Iudæorum conuinci, ex ſecundo Chriſti aduentu in ſublimitate po...
XIIII priorem illum in humilitate; circa quem illi decepti ſunt, quia non in ſublimitate venerit, dum ignorant ... humilitate fuiſſe venturum.

Ceterùm præterquàm quòd libro tertio aduerſus Marcionem iiſdem penè verbis repetit Tertullianus ... nihil fuſiùs, quæ hîc contractiùs tractet, vnde eiuſdem vtrumque Auctoris nemo dubitare poſsit; & quod B. Cypr. libris duobus prioribus Teſtimoniorũ ad Quirinũ aduerſus Iudæos, hunc ita ſit imitatus librum, vt multa decerpſerit; ſimiliter Iulianus Pomerius lib. tribus contra Iudæos. Certè Euſebius in Chronico ſententiã Tertulliani de Natiuitate Chriſti ex hoc libro nominatim recenſet, & Pomerius in librum ſu... pro-

A *primum, ac B. Hieronymus bonam 9. capitis partem ſuo in Danielem Commentario tranſcripſerunt. Diſertis item verbis ſcripti huius meminerunt Vincentius Lirinenſis, Abbas Trithemius, & Politianus, locis ſuprà citatis, antequàm prælo committeretur à Rhenano. Qui & ſecundam caſtigatiorem edidit ex Gorzienſi codice, additis aliquot ſcholiis; verùm quod quum in Britannico codice Lelandi non haberetur, à Gelenio non ſit recognitus, nondum priſtinam faciem receperat. Quare & nobis in eo recurando laborandum fuit, ad quod ſubſidio fuerunt MS. Vaticanum vnum libri iſtius, & duo libri tertij aduerſus Marcionem exemplaria; item dictus B. Hieronymi Commentarius, & loci aliquot à Latinio vtrobique obſeruati; vti ex noſtris Adnotationibus videre eſt.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS IVDÆOS LIBER.

PROXIME[1] accidit, diſputatio habita eſt Chriſtiano & proſelyto Iu- Cap. I.
dæo. Alternis vicibus contentioſo fune vterque diem in veſperam tra-
B xerunt. Obſtrepentibus etiam quibuſdam ſpectantibus ſingulorum,
nubilo quodam veritas obumbrabatur. Placuit ergo quòd per con-
centum diſputationis minus plenè potuit dilucidari, inſpici curioſiùs,
& lectionis ſtylo quæſtiones retractatas terminare. Nam occaſio qui-
dem defendendi etiam gentibus ſibi diuinam gratiam, habuit hinc
prærogatiuam, quòd ſibi[2] vindicare Dei legem inſtituerit homo ex gentibus, nec de
proſapia Iſraëlitûm Iudæus. Hoc enim ſat eſſe, poſſe gentes admitti ad Dei legem, ne *Rom. 3.*
Iſraël adhuc ſuperbiat, quòd gentes velut ſtillicidium ſitulæ, aut puluis ex area deputen- *Iſai. 40.*
tur. Quanquam habeamus ipſum Deum idoneum pollicitatorem, & fidelem ſponſorem,
qui Abrahæ promiſerat, quòd in ſemine eius benedicerentur nationes terræ, & quòd ex
vtero Rebeccæ duo populi & duæ gentes eſſent proceſſuræ: vtique Iudæorum, id eſt Iſ- *Gen. 22.*
raël; & gentium, id eſt noſter. Vterque ergo populus & gens eſt appellatus, ne de nomi- *Gen. 25.*
nis appellatione priuilegium gratiæ ſibi quis audeat defendere. Duos etenim populos &
duas gentes proceſſuras ex vnius fœminæ vtero Deus deſtinauit, nec diſcreuit gratiam in
nominis appellatione, ſed in partus editione: vt qui prior eſſet de vtero proceſſurus, mino-
ri ſubiiceretur, id eſt poſteriori. Sic namque ad Rebeccam Deus locutus eſt, dicens: Duæ *Ibid.*
gentes in vtero tuo ſunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur, & populus populum ſu-
perabit, & maior ſeruiet minori. Itaque cùm populus ſeu gens Iudæorum anterior ſit tem-
pore, & maior per gratiam primæ dignationis in lege, noſter verò minor ætate tempo-
C rũ de Rebecca,[3] de duobus populis, intelligitur id poſſe in vltimo ſeculi ſpatio adeptus no
titiam diuinæ miſerationis, proculdubiò ſecundum edictũ diuinæ locutionis, prior maior
populus, id eſt Iudaicus, ſeruiat neceſſe eſt minori, & minor populus, id eſt Chriſtianus, ſu-
peret maiorem. [4] Nam & ſecundum memorias populus Iudæorum, id eſt antiquior, de-
relicto Deo, idolis ſeruiuit, & diuinitate abrelicta ſimulachris fuit deditus, dicente po-
pulo ad Aaron: Fac nobis deos qui nos antecedant. Quod cùm ex monilibus fœmi- *Exod. 32.*
narum &[5] anulis virorum aurum fuiſſet igne conflatum, & proceſſiſſet eis bubulum ca-
put, huic figmento vniuerſus Iſraël abrelicto Deo honorem dederunt, dicentes: Hi ſunt
Dei qui nos eiecerunt de terra Ægypti. Sic namque poſterioribus temporibus, quibus *3. Reg. 12.*
reges eis imperabant, & cum Hieroboam vaccas aureas & lucos colebant, & Bahali ſe *Iudic. 2.*
mancipabant: vnde probatur eos ſemper idololatriæ crimine reos deſignatos ex inſtru-
mento diuinarum ſcripturarum. Noſter verò populus minor, id eſt poſterior, reli-
ctis idolis quibus antè deſeruiebat, ad eundem Deum conuerſus eſt, à quo Iſraël, vt ſuprà
memorauimus, abſceſſerat. ſic namque populus minor, id eſt poſterior, populũ maiorẽ ſu-
perauit, dum gratiã diuinæ dignationis conſequitur, à qua Iſraël eſt repudiatus. [[6] Igitur 11.
gradũ conferamus, & ſummam quæſtionis ipſius certis lineis determinemus. Cur etenim «
Deus vniuerſitatis conditor, mundi totius gubernator, hominis plaſmator, vniuerſarum «
gentium ſator, legem per Moyſen vni populo dediſſe credatur, & non omnibus gentibus «